

**„CU MOARTEA PE MOARTE CĂLCÂND”:
„CEASUL MORȚII DIN
PERSPECTIVĂ TEOLOGICĂ ȘI MEDICALĂ**

Lect. Univ. Dr. Daniel LEMENI
UNIVERSITATEA DE VEST – TIMIȘOARA

ABSTRACT: In this paper we explore the issue of death from medical and theological perspective. In the first section, we highlight the conclusions led by Dr. Sam Parnia, which are supported by scientifically proven facts. Dr. Parnia believes many more people may have experiences when they are close to death but drugs or sedatives used in the process of resuscitation may stop them remembering. In the second section we point out that the death is a separation that is no separation. We see death as unnatural, abnormal, as contrary to the original plan of the Creator, and so we recoil from it with grief and despair. But we see it also as part of the divine will, as a blessing, not a punishment. It is an escape from the impasse, a means of grace, the doorway to our recreation.

Keywords: *death, spirituality, resurrection body, Near Death Experience*

În prezentarea noastră vom încerca să evidențiem succint semnificațiile esențiale ale morții atât din punct de vedere teologic, cât și dintr-o perspectivă medicală sau științifică.

În prima secțiune, ne vom referi la experiențe ale morții iminente sau experiențe la limita morții, experiențe care au loc în timpul stopului cardiac, atunci când inima se oprește și când, după 11 secunde, activitatea electrică a creierului încetează, astfel încât nu rămân zone de activitate cerebrală care să poată susține conștiința. Din punct de vedere medical, atunci când debitul cardiac și reflexele vitale situate în trunchiul cerebral dispar, se vorbește de o stare echivalentă morții clinice.

În acest sens mă voi sprijini pe cercetările făcute de Sam Parnia¹, medic la Southampton Hospital, care a remarcat că această stare de moarte clinică, care rămâne reversibilă 30 minute², este cel mai bun model pe care oamenii de știință îl au la dispoziție pentru a înțelege procesul morții.

În a doua secțiune vom evidenția semnificația majoră a morții în tradiția ortodoxă, și anume moartea înțeleasă ca trecere de la viață la Viață.

Concluzia pe care vrem s-o legitimăm este că moartea nu este nicidecum un sfârșit, o idee care începe să câștige teren chiar și în lumea medicală, ci mai degrabă un început, altfel spus, prima frontieră prin care intrăm în veșnicie.

1. Confruntarea cu finitudinea: despre moarte și experiențe ale morții iminente (EMI)

În practica clinică se declară moartea cuiva atunci când inima încetează să-i mai bată, nu mai respiră, nu-i mai funcționează trunchiul cerebral, adică zona din creier răspunzătoare de menținerea vieții și, în consecință, nici restul creierului. În stopul cardiac pacientul dezvoltă aceste simptome de moarte clinică în doar câteva secunde, din cauza încetării funcționării creierului, și mai ales a trunchiului cerebral³.

---

¹ Doctorul Sam Parnia este unul dintre cei mai remarcabili cercetători în domeniul inovator al experiențelor morții iminente (EMI) și, totodată, fondatorul primului centru de cercetare care studiază problema conștiinței. Medic de profesie, reputat expert de la spitalul din Southampton, a inițiat o serie de cercetări de natură empirică asupra cazurilor de moarte clinică pentru a stabili natura legăturii dintre conștiință și activitatea cerebrală. Meritul fundamental al doctorului Sam Parnia constă în faptul că el a intuit adevărată importanță a acestor experiențe la limita morții pentru neuroștiința actuală. Prin urmare, moartea este un proces biologic continuu care este inițial reversibil, dar care, în timp, devine complet ireversibil.

² Din punct de vedere medical, moartea e un continuum, iar în etapele ei inițiale ea e reversibilă. De aceea, medicii încearcă să resusciteze pacienții după ce inima acestora încetează să mai funcționeze. După ce moare cineva sau suferă un stop cardiac, o anumită perioadă de timp organele vitale, în special inima și plămânii pot fi repornite. Dacă trece însă un timp mai îndelungat, aceste organe vitale pot fi definitiv avariate din cauza lipsei de oxigen și glucoză, fapt care va conduce în cele din urmă la moarte. Aceasta este moartea despre care discutăm în termeni uzuali.

³ Aceste fenomene la limita morții au fost numite de Raymond Moody ca fiind NDE (*Near Death Experiences* – Experiențe ale morții iminente sau EMI). Aceste experiențe oferă oamenilor de știință, în special medicilor, cele mai bune indicii cu privire la ceea ce trăim în preajma morții. În acest context amintim faptul că abia pe la mijlocul anilor

Ceea ce pare a fi destul de ciudat în cadrul acestor experiențe la limita morții este faptul că ele presupun procese de gândire lucidă, raționamente sau amintiri. Și, într-adevăr, știm că pacienții care au trecut printr-o moarte clinică, după ce revin la viață relatează cum și-au părăsit corpul și cum au asistat din afară la fenomenul de resuscitare⁴. Cu toate că mulți cercetători au respins validitatea acestor relatări, dr. Parnia a încercat să analizeze de unul singur aceste afirmații⁵. Să nu uităm că, deși tema are antecedente foarte vechi⁶,

---

⁷⁰ a început să intre în sfera științei studiul minții omenesc în timpul procesului morții. Dacă până atunci această temă legată de moarte a fost considerată ca ținând de domeniul religiei sau filozofiei (cf. I. P. Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, Editura Nemira, București, 1994), interesul comunității științifice a apărut în momentul în care R. Moody, un doctor american și profesor de filozofie, a publicat cartea sa *Viața după viață* în anul 1975. Doctorul american a descoperit că toți cei care au trecut prin EMI au avut parte de experiențe similare: sentimentul de pace, separarea de corp, vederea unei lumini strălucitoare, a unui tunel, a rudelor decedate, intrarea într-un domeniu paradiziac și retrospectiva vieții. Pentru mai multe detalii, vezi R. Moody, *Viața după viață*, Editura Libertas Publishing, 2008.

⁴ Majoritatea celor care au trecut printr-o moarte clinică au relatat că au avut parte de vederea unei lumini strălucitoare, a unui tunel și a unui loc paradiziac plin de verdeață. În acest sens, se pot citi cu folos următoarele cărți: R. Moody, *Viața după viață*, Editura Libertas Publishing, 2008; S. Rose, *Sufletul după moarte. Experiențe contemporane de după moarte în lumina învățaturii ortodoxe*, Editura Sophia, București, 2010; J. Claude-Larchet, *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte*, Editura Sophia, București, Sophia, 2012 și . Pearson, *Viața de după moarte. Relatări despre fenomene paranormale și experiențe la limita morții*, Editura Polirom, Iași, 2015.

⁵ În acest sens, el a instalat unele repere pe plafonul Secției de terapie coronariană la spitalul din Southampton, pentru a vedea dacă acestea vor fi observate și menționate mai târziu de cei care pretind că au trecut prin experiențe extracorporale. Cu alte cuvinte, Dr Parnia a folosit unele repere ascunse pentru a determina dacă persoanele care pretind că au ieșit din propriul corp chiar au putut vedea obiecte de la nivelul tavanului. Mai exact, el a instalat în sălile de operație tot felul de semne care nu erau vizibile de la înălțimea unui om, ci numai când sunt privite de sus. Aceste semne erau coli albe de hârtie pe care dr. Parnia a desenat linii și forme pe o parte a foii, cealaltă parte rămând albă. Partea cu linii și figuri a fost îndreptată spre tavan, iar partea nedesenată în jos, astfel încât dacă privești de jos vezi doar o foaie albă, iar dacă privești de sus vezi acele linii și figuri. La urma urmei, acesta era singurul aspect ce putea fi supus testării obiective. Toate celelalte, cum ar fi vederea rudelor decedate, sau a unui tunel, ori a unei lumini și pătrunderea într-un tărâm paradiziac, erau foarte personale, însă componenta ieșirii din corp era partea unde oamenii descriau ce au spus și făcut alții, astfel că putea fi verificată. Pentru mai multe detalii, vezi S. Parnia, *Ultima frontieră. Un studiu înnoitor asupra vieții și a morții*, trad. de Valentina Ene, Editura Humanitas, București, 2011, pp. 55-70.

⁶ Referința cea mai veche despre aceste experiențe la limita morții o găsim în dialogul *Republica* al lui Platon, scris în sec. IV î.Hr. În acest text platonician aflăm că un soldat

știința medicală privea cu suspiciune acest subiect, deoarece îl asocia cu cercetarea „paranormală”.

În mod normal, oamenii care sunt foarte bolnavi intră într-o stare acută de confuzie, caracterizată de procese de gândire haotice și dezordonate, și își pierd memoria. Și, într-adevăr, atunci când e perturbat echilibrul subtil al nutrimenților, hormonilor și al altor substanțe esențiale din creier, scoarța cerebrală nu mai funcționează cum trebuie. E suficient să ne petrecem o seară la Urgență ca să vedem că oamenii care suferă o modificare semnificativă a nivelului de substanțe nutritive devin confuzi⁷.

Dacă orice tip de accident cerebral duce la pierderea memoriei înainte și după eveniment atunci se pune întrebarea cum de conștiința e încă activă în aceste experiențe ale morții iminente.

În cursul stopului cardiac, creierul este grav afectat, urmarea fiind dispariția sau scăderea fluxului sangvin către creier. În aceste condiții, activitatea electrică din creier încetează în câteva secunde, encefalograma înregistrând o linie continuă în timpul stopului cardiac. Cu toate acestea, conștiința pare a fi prezentă la 10-20% dintre cei care intră în moarte clinică.

Cum se poate explica, așadar, faptul că pot să apară procese de gândire, amintiri și raționamente în momente când creierul funcționează foarte puțin sau chiar deloc? Cu alte cuvinte, cum poate conștiința să rămână trează în condițiile în care creierul nu mai funcționează, iar pacientul a intrat în moarte clinică, encefalograma fiind o linie dreaptă continuă?

Dr. Parnia se arată extrem de dezamăgit de acei medici sau oameni de știință care afirmă că experiențele morții iminente sunt simple halucinații ce rezultă din lipsa de oxigen sau din alte procese chimice din creier. Medicul englez afirmă că, deși raționamentul din spatele acestui argument este destul de elocvent, nu a existat niciodată

---

pe nume Er este rănit aproape mortal pe câmpul de bătălie, e reînviat în camera mortuară, iar apoi el descrie o călătorie de la întuneric la lumină, însoțit de călăuze, un moment de judecată, sentimente de pace și bucurie, și viziuni de o extraordinară frumusețe și fericire (cf. Platon, *Republica*).

⁷ Vezi remarcabila carte a doctorului A. Gawande, *Pe muchie de cuțit. Însemnările unui chirurg despre o știință imperfectă*, Editura Humanitas, București, 2009.

vreo probă în sprijinul lui. Așadar, susține el, argumentul ar trebui discutat doar ca o posibilitate, nu ca un fapt științific efectiv⁸.

Dr Sam Parnia agreează mai curând o explicație care are în vedere ideea potrivit căreia conștiința poate funcționa în mod independent de creier⁹. Potrivit acestei teorii mintea umană și conștiința continuă să fie active și atunci când creierul nu mai funcționează și când moartea clinică s-a instalat, ceea ce înseamnă că multe dintre presupunerile noastre despre legătura dintre creier și conștiință nu sunt corecte. Poate că procesele de gândire și conștiința nu sunt la urma urmei mijlocite de activitatea electrică a creierului, poate că nu nivelul relativ brut al activității celulare (cerebrale) a creierului formează conștiința, ci altceva, un mecanism pe care nu l-am descoperit încă. Cu alte cuvinte, dacă în moartea clinică conștiința persistă înseamnă că un alt mecanism trebuie să fie implicat aici. În prezent, unii cercetători iau în calcul faptul că anumite procese de mărimi subatomice (momentan acestea nu pot fi măsurate) sunt cele care dau naștere conștiinței¹⁰.

Până acum, nu a existat nici o cale de testare experimentală a acestor teorii. De aceea, studierea stării minții umane în timpul stopului cardiac ar ajuta la dezlegarea misterului. Aceasta e singura împrejurare în care putem studia starea minții omenești într-un moment în care circulația sângelui către creier se oprește până într-

---

⁸ Pentru neuroștiința actuală faptul că se vorbește de o prezență a conștiinței în absența funcțiilor cerebrale este considerat un lucru imposibil. Argumentele științifice cel mai larg acceptate susțin că experiențele morții iminente sunt de fapt o serie de halucinații provocate de schimbările prin care trece creierul în momentul morții: lipsa oxigenului din creier, nivelul ridicat de dioxid de carbon, eliberarea de endorfine (o substanță asemănătoare morfinei), sau ketamina (un anestezic). Când scade nivelul de oxigen, pacienții devin agitați și foarte confuzi. Acest lucru se întâmplă pentru că pe măsură ce nivelul de oxigen scade din corp, crește nivelul de dioxid de carbon. Unii oameni de știință au sugerat că EMI ar putea fi efectul unei cantități mărite de dioxid de carbon.

⁹ Această idee este incompatibilă cu vederile științifice dominante referitoare la relația dintre minte (conștiință) și creier. Mulți savanți moderni susțin că mintea și conștiința sunt produse ale activității creierului. Din nefericire însă nimeni nu a fost capabil să propună un mecanism biologic plauzibil care să explice felul cum creierul dă naștere minții sau conștiinței. Altfel spus, cum poate o conexiune fizică de celule să genereze o stare de conștiință?

¹⁰ Un răspuns ar putea trimite la ideea că avem de-a face în cazul conștiinței cu un tip subtil de materie care nu poate fi măsurată cu instrumente științifice disponibile. Doctorul Bahram Elahi a introdus ipoteza conform căreia conștiința ar fi alcătuită dintr-o materie subtilă, similară undelor electromagnetice.

atât, încât nicio activitate electrică nu mai poate fi înregistrată în centrul cerebral. Și totuși, dacă conștiința persistă și în aceste condiții și putem demonstra obiectiv acest lucru, așa cum au pretins unii cercetători, atunci avem de-a face cu o descoperire foarte importantă referitoare la natura conștiinței și la starea minții umane la sfârșitul vieții.

Până la urmă, toate trăirile, inclusiv experiențele religioase și EMI, sunt mijlocite de creier¹¹. Dacă medicina descoperă că mintea sau conștiința pot exista la sfârșitul vieții independent de creier, acest fapt va întări concepția teologică a unei vieți de dincolo.

2. Moartea trupului ca experiență a întâlnirii directe cu Hristos

În primele secole creștine, atunci când creștinii erau mai aproape de rădăcinile lor păgâne, dar și de teribila experiență a martirajului, se vorbea despre moarte mai mult în termenii unei nașteri în viața veșnică. Altfel spus, primii creștini aveau conștiința că moartea nu este un sfârșit, ci un început, ea nu este o ușă care se închide, ci una care se deschide. Așa cum spune Părintele Antonie de Suroj „viața era un urcuș spre eternitate, iar moartea era resimțită ca acea ușă care, deschizându-se, ne permite să intrăm în veșnicie”¹².

De asemenea, amintim aici afirmația lui Kallistos Ware care spunea: „Existența noastră omenească poate fi comparată cu o carte. Majoritatea oamenilor consideră că textul real, istorisirea principală este viața pământească, iar viața viitoare – când se crede în existența ei, bineînțeles – este privită ca o simplă anexă. Atitudinea autentic creștină este exact inversă: viața de aici este doar prefața, introducerea cărții, iar viața viitoare este principalul ei conținut. Momentul morții nu este concluzia cărții, ci începutul primului capitol”¹³.

Viața pe pământ, „prefața cărții”, este în realitate forma pregătitoare și limitată a vieții veșnice, iar moartea este trecerea care îi va permite acesteia să se desfășoare, să înflorească în plinătatea sa: „Omul se găsește închis într-un spațiu tridimensional, astfel încât putem spune că libertatea și împlinirea sa se găsește în cea de-a patra

---

¹¹ Vezi în acest sens A. Michel, *Metanoia. Fenomene fizice ale misticismului*, Editura Nemira, București, 2006.

¹² Antonie de Suroj, *Moartea și pierderea grea*, în *Cum să trăim Ortodoxia astăzi*, Editura Sophia, București, 2010, p. 76.

¹³ K. Ware, *Împărăția lăuntrică*, Ed. Christiana, 1996, p. 19.

dimensiune, spațială și temporală, care este simbolizată de scara lui Iacob, ridicată de pe pământ și al cărei vârf atinge cerurile și pe care îngerii lui Dumnezeu urcă și coboară¹⁴. Prin urmare, moartea ne permite să evadăm din cercul vicios al separării de Dumnezeu. De aceea, Sfântul Pavel afirmă în mod categoric că moartea este un câștig, deoarece atâta timp cât noi trăim în trup suntem despărțiți de Hristos: „Căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig” (Filipeni 1, 21).

Din această perspectivă, moartea apare ca o potențare a vieții, nu ca o diminuare sau dispariție a ei. Această idee este exprimată de Sf. Serafim de Sarov în felul următor: „Cu trupul sunt aproape de moarte, iar cu duhul sunt ca unul ce abia s-a născut, cu toată nouitatea, toată prospețimea unui început, și nu a unui sfârșit”¹⁵.

În acest context accentuăm faptul că Sf. Maxim Mărturisitorul consideră că sfârșitul vieții noastre trecătoare nici nu ar trebui să se numească moarte, ci izbăvire de moarte, despărțire de stricăciune și slobozire din robia acesteia: „Căci sfârșitul vieții acesteia de aici socotesc că nu e drept să se numească moarte, ci izbăvire de moarte și despărțire de stricăciune și slobozire din robie”¹⁶. Am văzut că învățătura creștină corelează în mod indisolubil semnificația morții cu „nașterea” întru viața veșnică. Cu alte cuvinte, finalitatea vieții pământești coincide cu începutul unei alte vieți, mai elevate din punct de vedere spiritual, „pentru că acolo unde se sfârșește viața pământească, începe cea veșnică; acolo unde se încheie evoluția noastră în această lume trecătoare, începe viețuirea noastră în lumea cea nepieritoare”¹⁷.

Mai mult, pe lângă semnificația aceasta uzuală potrivit căreia moartea este doar un eveniment plasat la sfârșitul vieții noastre fizice sau pământești, noi credem că moartea poate fi considerată și ca un eveniment cotidian. E suficient să amintesc aici faptul că trecerea de la vârsta sugarului la prima copilărie, de la copilărie la adolescență, de la adolescență la maturitate implică, de fiecare dată, o moarte lăuntrică ce dă naștere la ceva nou. E un alt fel de a spune că procesul creșterii

---

¹⁴ D. Beaufils, *Credința ta te-a mântuit. O viziune ortodoxă asupra bolii și a morții*, Editura Doxologia, Iași, 2009, p. 41.

¹⁵ Apud *Cum să trăim Ortodoxia astăzi*, Editura Sophia, București, 2010, p. 94.

¹⁶ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1983, pp. 156-157.

¹⁷ I. C. Teșu, *Omul – ființă teologică*, Editura Christiana, București, 2002, p. 22.

noastre fizice și spirituale e o succesiune de „morți” pe care le trăim în diferite stadii ale vieții noastre. Sintetic spus, destinul spiritual al omului se înrădăcează în dialectica fundamentală a vieții și a morții, o dialectică pe care Sf. Macarie Egipteanul o exprimă într-un mod extrem de sugestiv: „Când femeia zămislește, poartă fătul înlăuntrul ei, în întuneric și într-un loc, așa zicând ascuns. Deci, dacă se întâmplă ca pruncul să se nască la vremea cuvenită, vede o creație (pentru el cu totul) nouă, pe care n-a văzut-o niciodată, vede cerul, pământul și soarele. Și numaidecât prietenii și rudele, cu fețe vesele, îl iau în brațe. Dar dacă, dintr-o pricină oarecare, pruncul se desprinde (de sânul mamei), medicii rânduiți pentru aceasta se folosesc de bisturiu. Și astfel, pruncul trece de la o moarte la alta, de la un întuneric la altul. Tot așa este și în cele duhovnicești. Toți cei care au primit sămânța Dumnezeirii, o poartă în chip nevăzut și, din pricina păcatului care locuiește în ei, o țin ascunsă în locuri întunecoase și înfricoșătoare. Dar dacă veghează asupra lor și păzesc sămânța, la vremea cuvenită o aduc la lumină, în chip văzut, iar în ceasul dezlegării de trup, îngerii și toate cetele cerești îi primesc pe ei cu chipuri vesele”¹⁸.

Din textul de mai sus vedem cum moartea se află în centrul spiritualității ortodoxe, pentru că ea face parte din scenariul oricărui progres spiritual. Nu putem renaște la o nouă viață decât dacă o părăsim pe cea veche. De aceea, nu întâmplător, sfârșitul vieții unui sfânt este văzut ca o culme a itinerariului duhovnicesc. În acest sens B. Flusin vorbește despre o influență evidentă a povestirilor despre desăvârșire asupra povestirilor despre moarte: „Când întâlnim o povestire foarte clară despre desăvârșire, ne dăm seama că povestirea morții sfântului va relua câteva din elementele ei”¹⁹.

Am ales spre exemplificare moartea avveii Antonie, o moarte lipsită de orice element dramatic. Trăsătura esențială a acestui sfârșit pământesc, a acestei „trece” constă în absența celui mai neînsemnat sentiment de ruptură cu viața pământească. Cu alte cuvinte, avva Antonie „trece” în mod extrem de liniștit dintr-o viață în alta: „Spunând acestea și aceia sărutându-l pe el, întinzându-și picioarele, privi vesel ca la niște prieteni la cei ce veniseră la el. Căci stnd întins fața îi era plină de bucurie. Și așa și-a dat duhul și s-a alăturat

---

¹⁸ Sfântul Macarie cel Mare, *Omilii duhovnicești*, EIBMBOR, București, 2010, p. 259.

¹⁹ B. Flusin, *Miracle et histoire dans l'oeuvre de Cyrille de Schythopolis*, Paris, 1983, p. 132.

părinților... Acesta a fost sfârșitul vieții în trup a lui Antonie și al nevoinței lui. Și măcar că istorisirea aceasta este scurtă față de virtutea lui, din ea puteți înțelege cum a fost acest om al lui Dumnezeu, Antonie, care de la tinerețe și până la o vârstă așa de înaintată a păstrat aceeași râvnă întru nevoință”²⁰.

Ceea ce vrea să ne spună aici Sfântul Atanasie cel Mare se referă la faptul că bătrânețea nu i-a afectat câtuși de puțin chipul sfântului. Dimpotrivă, așa cum ne spune textul, avva Antonie „arăta mai neveștejit și mai viguros”. Cu privire la sfârșitul vieții Sfântului Antonie, Bernard Flusin afirmă următoarele: „Pentru sfânt, moartea nu marchează o schimbare radicală de statut: el rămâne, fizic și spiritual, la locul luptelor sale; iar dacă sufletul și-a luat zborul spre Dumnezeu, el era deja acolo încă din timpul vieții (...). De fapt, moartea nu este un sfârșit, o moarte în sensul complet al termenului (...). Moartea nu este thanatos, ci koimesis, o adormire, somn al sfântului înaintea învierii comune; ea este și teleiosis, împlinire, desăvârșire”²¹.

Din această perspectivă, de ce să nu privim moartea drept stadiul final al creșterii noastre ca persoane umane? De altfel, teologia ortodoxă afirmă că moartea are un caracter creator, deoarece orice formă de moarte e o naștere la mai multă viață²². De pildă, atunci când Sf. Apostol Pavel spune că „pentru mine a trăi în Hristos și a muri este un câștig, mi-ar plăcea să plec și să fiu alături de el, ar fi mult mai bine” (Filipeni 1, 21-23), el exprimă ideea că moartea este o poartă ce se deschide în veșnicie, permițându-i să-L întâlnească pe Hristos este toată viața sa).

În concluzie putem spune că viața noastră de aici (prefața cărții, cum ar spune Kallistos Ware) este de fapt forma pregătitoare și limitată a vieții veșnice, iar moartea trupului este prima frontieră care face trecerea spre această viață veșnică. Moartea este nașterea noastră în veșnicie, ea este o sfântă și mare întâlnire între Hristos și sufletul cel viu, care se poate desăvârși și împlini doar în Dumnezeu.

---

²⁰ Sfântul Atanasie cel Mare, *Viața cuviosului Părintelui nostru Antonie*, trad. Dumitru Stăniloae, EIBMBOR, București, 2010, pp. 356-357.

²¹ B. Flusin, *Miracle et histoire dans l'oeuvre de Cyrille de Schythopolis*, p. 134.

²² În acest sens, vezi remarcabila carte a Părintelui John Behr, *Becoming Human. Meditations on Christian Anthropology in Word and Image*, St Vladimir's Seminary Press, 2013.

Prințul Eugen Trubețkoi (1863-1920) – filozof religios rus – în ultimele sale cuvinte pe patul de moarte spunea: „Se deschid Porțile împărătești! Începe marea Liturghie”.

În cultul Bisericii ortodoxe, în timpul rugăciunilor care preced începerea Sfintei Liturghii euharistice, ușile centrale ale iconostasului (ușile împărătești) rămân închise. Când începe propriu-zis Sfânta Liturghie, ușile se deschid lăsând să se vadă Sfântul Altar.

Pentru prințul Trubețkoi, ca de altfel pentru întreaga tradiție ortodoxă, moartea nu este o ușă care se închide, ci una care se deschide, nu un sfârșit, ci un început, deoarece „cel drept înverzește ca palmierul” (Psalm 91, 13).